

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 75ο • ΤΟΜΟΣ 149ος • ΤΕΥΧΟΣ 1732 • ΜΑΡΤΙΟΣ 2001

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΙΕΡΗΣ

Ἀφήγηση (ποίημα)

ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΝΤΟΣ

Ἡ Φόνισσα καί τό κακό

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Μεταγλωσσ(ολογ)ικοί διαλογισμοί
πάνω στόν σολωμικό Διάλογο

ΜΑΝΟΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ

Σχόλιο στό ποίημα τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη
«Μιλῶ...» καί μερικές σημειώσεις

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰσθητική καί ἰδεολογία τοῦ ἐλληνικοῦ
μοντερνισμοῦ: ἡ περίπτωση τοῦ «Ὑπομνήματος»
τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη

ΣΤΕΦΑΝ ΓΚΕΟΡΓΚΕ

Πέντε ποιήματα (μτφρ.: Γιώργος Βαρθαλίτης)

ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ

Ἄσυλο (διήγημα)

ΜΑΡΙΑ ΖΑΟΥΣΗ

Ἡ ἀποθήκη (διήγημα)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

Μπαλτάς καί Ντερριντά.
Αὐτοακύρωση τῆς ἰδεολογίας καί
αὐτοὑπονόμηση τῆς ὑλικότητας

ΣΤΕΛΙΟΣ Λ. ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

Νέα θρησκευτικότητα καί ἐσχατολογία

ΣΤΕΛΛΑ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Ποιήματα

Μηνολόγιο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ • Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
• Χ.Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ • ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΝΤΑΡΑΚΗΣ •
ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ • ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
• ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ • ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΖΗΣ •
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ • ΑΛΕΞΗΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ

Μάρτιος 2001

Συναξάρι της 'Ιστορίας

Θανάσης Βαλτινός, Συναξάρι 'Ανδρέα Κορδοπάτη, Βιβλίο δεύτερο: Βαλκανικοί - '22, 'Ωκεανίδα, 'Αθήνα 2000, σ. 290

Τό 1972 κυκλοφόρησε τό πρώτο βιβλίο τοῦ Θανάση Βαλτινοῦ μέ τίτλο *Συναξάρι 'Ανδρέα Κορδοπάτη*. Ήταν ἕνας μικρός τόμος 135 σελίδων μικροῦ σχήματος ὅπου, κατά τό γλωσσικό καί εὐρηματικό προηγούμενο τῆς *Ίστορίας* ἑνός αἰχμαλώτου τοῦ Σ. Δούκα, παρουσιαζόταν ἡ περιπέτεια τοῦ 'Ανδρέα Κορδοπάτη. 'Ο Κορδοπάτης εἶχε πάει στήν 'Αμερική λαθρομετανάστης καί προσπάθησε νά στεριώσει κάπου ἐργαζόμενος, χωρίς ἀποτέλεσμα... Τότε πού κυκλοφόρησε τό βιβλίο αὐτό ἦταν ἤδη γνωστό ἕνα ἄλλο πεζό τοῦ Βαλτινοῦ, *'Η κάθοδος τῶν ἐννιά*, πού εἶχε δημοσιευτεῖ τό 1963 στό περιοδικό *'Εποχές* καί εἶχε κάνει ἐξαιρετική ἐντύπωση. 'Εξίσου ἤ σχεδόν καλή ἐντύπωση προκάλεσε καί τό *Συναξάρι*. 'Εκτοτε, ἂν ἐξαίρεσουμε μερικά διηγήματά του, ὁ συγγραφέας, τόσο γλωσσικά ὅσο καί θεματικά, προσανατολίστηκε περισσότερο πρὸς ἀστικά θέματα. 'Αλλά ὄχι ὀριστικά. Τά τελευταῖα βιβλία του, *'Ορθοκωστά* καί *ἰδίως* τό δεύτερο *Συναξάρι*, ἔχουν πάλι ἐξαστικό προσανατολισμό.

Μιλώντας γιά τό δεύτερο *Συναξάρι* τοῦ 'Ανδρέα Κορδοπάτη θά πρέπει νά πῶ ἀρχικά ὅτι ὁ τίτλος του εἶναι μᾶλλον παραπειστικός. Γιατί δέν ἀφορᾷ ὅσα ἀφηγεῖται τό πρόσωπο πού λέγεται 'Ανδρέας Κορδοπάτης, ἀλλά καί ὅσα ἐξιστοροῦν ἄλλα ἄτομα πού ἐζησαν τήν ἴδια ἱστορική περίοδο στήν Πελοπόννησο, στούς Βαλκανικούς Πολέμους τοῦ '12-'13, στόν Πρῶτο Παγκόσμιο στά Βαλκάνια, στή συμμαχική εἰσβολή στήν Οὐκρανία κατά τῶν μπολσεβίκων καί ἰδίως στή Μικρασιατική 'Εκστρατεία. Τά

πρόσωπα-ἀφηγητές τοῦ βιβλίου, ἐκτός ἀπό δύο γυναῖκες, εἶναι ἄντρες: στρατιῶτες, ὑπαξιωματικοί καί πολῖτες κυρίως.

'Από τούς πρωτοπρόσωπους ἀφηγητές τοῦ τόμου συχνότερα ἐμφανίζεται ὁ Κορδοπάτης. Συνολικά ὥστόσο ἡ ἔκταση πού καλύπτουν τά λεγόμενά του εἶναι μικρότερη ἀπό τό ἕνα πέμπτο τοῦ βιβλίου. Πάντως δέν εἶναι σέ ὅλες τίς ἀφηγήσεις φανερό τό ὄνομα τοῦ κάθε ἀφηγητῆ. Πολλά κομμάτια τοῦ βιβλίου παρουσιάζονται ἀνώνυμα. Ἀρκετά ὥστόσο ἔχουν ἐπώνυμο ἀφηγητῆ: ἐκτός ἀπό τόν Κορδοπάτη, τόν στρατιώτη Γιάννη πού τόν συναντοῦμε ἐπανειλημμένα, τόν λοχία Δελαῖνα, τόν στρατιώτη Μάριο ἀπό τή Σμύρνη, τόν λοχία Παναγιώτη, τόν στρατιώτη Καῖλη. Μερικοί ἄλλοι ἀναφέρονται μέ τήν ιδιότητά τους: τελειόφοιτος τῆς 'Ιατρικῆς, ἔφεδρος ἀξιωματικός κ.λπ. Πρὸς τό τέλος τοῦ τόμου μερικά κείμενα εἶναι διατυπωμένα σέ τρίτο γραμματικό πρόσωπο, ἀπό ἄτομα μᾶλλον, ἂν κρίνουμε ἀπό τήν ἐποπτεία πού ἔχουν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπιτελικῶν σωμάτων. Πρόκειται γιά τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, μετά τήν κατάρρευση τοῦ μετώπου τῆς Μικρασιατικῆς 'Εκστρατείας, κατά τήν ὑποχώρηση καί τή σύμπτυξή του πρὸς τά παράλια. Νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀφηγήσεις ἀπό τή Μικρασιατική 'Εκστρατεία καλύπτουν, ἀναλογικά, τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου. 'Αναφορικά μέ τίς ἀφηγήσεις τοῦ Κορδοπάτη κάνει ἐντύπωση ὅτι αὐτές ἀφοροῦν κατεξοχήν τίς βιοποριστικές του ἀσχολίες ὡς πολίτη. Λίγο προτοῦ φύγει γιά τήν 'Αμερική τό 1997 (γυρολόγος μπαλωματῆς παπουτσιῶν) καί μετά τήν ἐπιστροφή του τόν ἄλλο χρόνο, ὅταν ἀγοράζει σέ κάπως γειτονική περιοχή ἀγρόκτημα, παντρεύεται, ἐμπορεύεται ἐδῶδιμα, ἀρρωσταίνει ἀπό γρίπη, καλλιιεργεῖ τό κτῆμα κ.λπ. Στό στρατό πηγαίνει ἕνα χρόνο, ἀλλά ἡ δράση του μένει σχετικά στό περιθώριο τῶν ἐξιστορήσεών του.

Ὁ τόμος, καθώς θά ἔγινε φανερό, ἀπαρτίζεται ἀπό διάφορα κομμάτια πρωτοπρόσωπων κατὰ κανόνα ἀφηγήσεων. Τό μικρότερο ἀπό αὐτά ἀποτελεῖται ἀπό ἑξὶ λέξεις καί τό μεγαλύτερο ἀπό δέκα σελίδες. Ἀπό πρώτη ἄποψη θά νόμιζε κανείς πώς ἔχουμε ἀπλῶς καταγραφή μαρτυριῶν, πού συγκέντρωσε ὁ Βαλτινός ἀπό ἀνθρώπους πού συμμετεῖχαν στά γεγονότα ἐκείνων τῶν κρίσιμων χρόνων. Δέν εἶναι ὅμως ἀκριβῶς ἔτσι. Πίσω ἀπό τίς πρωτοπρόσωπες ἀφηγήσεις ὑπάρχει ἀφανής σκηνοθέτης πού ρυθμίζει, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, τή γλῶσσα, τήν ἔκταση, τή θέση καί τήν ἀναλογία τῶν κομματιῶν. Θά ἔλεγα δηλαδή ὅτι τό βιβλίο παρουσιάζεται, μέ βάση ὀρισμένη πρώτη ὕλη μαρτυριῶν, ἀπό ἕναν ἀφανή σκηνοθέτη, ὁ ὁποῖος μᾶς δίνει κάθε φορά τά γεγονότα μέσα ἀπό τήν ὀπτική γωνία ἀνθρώπων πού πῆραν μέρος σέ αὐτά. Ἄρα ἔχουμε ἕνα συνθεμένο ἔργο καί ὄχι σκέτες μαρτυρίες ὀρισμένης ἐποχῆς.

Ἡ ταυτότητα τῶν ἀφηγηματικῶν προσώπων, πού προανέφερα, προκύπτει ἀπό τά ὀνόματα ἢ τήν ιδιότητα μέ τήν ὁποία δηλώνονται στά οἰκεῖα κομμάτια. Ἄν ἀναζητήσουμε τέτοια ταυτότητα μέ γλωσσικά κριτήρια, θά δοῦμε ὅτι εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά προσδιοριστεῖ. Μᾶλλον δηλαδή δέν μπορεῖ νά γίνει ταξινόμηση τῶν κομματιῶν σύμφωνα μέ τή γλωσσική ιδιαιτερότητα τῶν ἀφηγητῶν τους. Ἄν κάτι τέτοιο ἦταν δυνατό, θά ἦταν εὐκολο νά ξεχωρίσει κανείς τοὺς ἀφηγητές τῶν κειμένων ἀπό τό χαρακτήρα τοῦ λόγου τους. Πράγμα πού στήν πραγματικότητα δέν εἶναι ἐφικτό. Τά ἐννιά δέκατα περίπου τῶν κειμένων ἀνῆλκουν στόν ἴδιο γλωσσικό τύπο: στόν προφορικό λαϊκό λόγο τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου. Ἀπό τήν ἄποψη αὕτη τό *Συναξάρι* παραπέμπει στήν *Ἱστορία* ἐνός *αἰχμαλώτου* τοῦ Δούκα καί ἀπώτερα στά *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Μακρυγιάννη, καθώς καί σέ

ἄλλα ἀνάλογα κείμενα. Πάντως δέν πρόκειται ἀκριβῶς γιά ἀτόφια μορφή προφορικοῦ λόγου. Ἡ λιτότητα μέ τήν ὁποία διατυπώνονται τά κείμενα προϋποθέτει συγγραφική παρέμβαση. Δέν εἶναι δυνατό ἕνας ἀπευθείας προφορικός λόγος νά μή συνοδεύεται ἀπό πλεονασμούς, δευτερολογίες καί τίς συνήθεις λοξοδρομήσεις τῆς ἐλεύθερης ὁμιλίας. Ἐδῶ, ἀντίθετα, ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιά δωρική μορφή λόγου πού ἔχει συχνά ἀποφθεγματική ὕψη. Παράδειγμα:

Ὁ Βασίλης εἶχε παντρευτεῖ. Καί τόν γέρο μας τόν εἶχαν πάρει τά χρόνια.

Ἐγώ περίμενα νά φύγω πάλι. Περίμενα νά μέ εἰδοποιήσουν. Μοῦ λέει τότε ἡ μάνα: Τά κορίτσια μεγάλωσαν, θέλουν τόν ἴσκιό σου.

Πρόκειται γιά τό πρῶτο ἀφηγηματικό κομμάτι τοῦ τόμου κι ὁ καθένας καταλαβαίνει πώς ἡ μάνα δέν ἔθεσε τό ζήτημα τῆς παραμονῆς τοῦ Κορδοπάτη στήν Ἑλλάδα, κοντά στήν οἰκογένειά του, μέ ἑπτὰ λέξεις μόνο. Κάποτε μάλιστα ἡ λιτότητα τοῦ λόγου φτάνει στά ὅρια τῆς συμβολικῆς χρήσης τῶν λέξεων, ὅπως στήν ποίηση: «Σαραντάπορο, Μπιζάνι, Κιλκίς, Λαχανᾶς, Τζουμαγιά, Κρέσνα». Εἶπα ὅτι μέ τόν συγγραφικά ραφινარიμένο λαϊκό προφορικό λόγο καλύπτονται τά ἐννιά δέκατα τοῦ βιβλίου. Τό ὑπόλοιπο εἶναι γραμμένο σέ ἕναν τύπο μιջοκαθαρεύουσας. Τέτοιας πού χρησιμοποιοῖ ὁ Σμυρνιός ἀστὸς Μάριος καί ἀνά-δυσὶ ἄλλα ἀνώνυμα πρόσωπα.

Ἀπό αὐτό τό *Συναξάρι* ἀντλεῖ κανείς ἀρκετές πληροφορίες γιά ἐκεῖνα τά δύσκολα χρόνια, τόσο γιά τή στερημένη ὑπαίθρια ζωὴ καί τή φοβερὴ ἐπιδημία τῆς ἰσπανικῆς γρίπης πού ἐνέσκηψε τό 1918 ὅσο, καί κυρίως, γιά τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Τίς πληροφορίες ὁ ἀναγνώστης τίς ἀντλεῖ ἀπό τὰ ἀφηγηματικά κομμάτια τοῦ βιβλίου. Ὅχι ὅμως κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ καί σύμφωνα μέ τήν ἱστορικὴ προέλευσή τους, ἀλλὰ ἀνάκατα. Π.χ. τό πρῶτο κομμάτι, πού παρέ-

θεσα παραπάνω, ανήκει χρονικά στον πρώτο καιρό που γύρισε ο Κορδοπάτης από την 'Αμερική, γύρω στο 1911. Τό άμέσως επόμενο ανήκει χρονικά στο τέλος του 1922. Μετά πάλι πίσω-μπρός ή αντίστροφα κ.ο.κ. Πράγμα που ισχύει και για αφηγήσεις που αφορούν και τις ίδιες στρατιωτικές μάχες. Και για αυτές, όσα γράφονται, κατανέμονται χωρίς χρονολογική σειρά. Γενικά ή αφήγηση παρουσιάζεται σαν ένα θρυμματισμένο χρονικό, έστω κι αν αφορά λεγόμενα από τά ίδια πρόσωπα. Θρυμματισμένο μέ την έννοια ότι ή κάθε ένότητα μένει, θεματικά ή συνειρμικά, ασύνδετη τόσο μέ την προηγούμενη όσο και την επόμενη.

* * *

"Όλες οί αφηγήσεις του τόμου, σύμφωνα μέ δηλωμένα στοιχεΐα (τόπος, χρόνος, πρόσωπα, εποχιακά συμβάντα κ.λπ.), έχουν ιστορικό χαρακτήρα. Μέ την έννοια ότι παραπέμπουν σε γνωστά ιστορικά πεπραγμένα. Από την ιστορία, καθώς είναι γνωστό, δανείστηκε τό κλασικό μυθιστόρημα τή μέθοδο τής χρονολογικής εξέλιξης τής δράσης ή, άλλως, τής θεματικής οργάνωσης του ύλικού του. Τή μέθοδο αυτή ακολούθησε ο Βαλτινός μέ πολλή επιτυχία στο πρώτο *Συναξάρι*. Άνδρέα Κορδοπάτη. Τώρα, στο δεύτερο *Συναξάρι*, ακολουθεί άλλη τακτική — τήν τακτική του θρυμματισμένου κεμένου. Νά σημειωθεί ότι δέν πρόκειται εδώ, μιά και λείπουν οί συνειρμικές συνδέσεις μεταξύ των κομματιών, για συνειρμικό τρόπο γραφής. Τό έρώτημα λοιπόν είναι ποϋ απέδλεψε ο συγγραφέας μέ αυτή την καινοτομία του. Πιθανολογώ, δέν ξέρω τί άλλο νά σκεφτώ, πώς θέλησε νά σπάσει τή θεματική ένότητα του ύλικού, για νά τό ελευθερώσει από τό καθαυτό θεματικό ενδιαφέρον του και νά αφήσει νά λειτουργήσει τό κάθε κομμάτι σαν ανεξάρτητη συνθετική

μονάδα, όπως τό μέρος ποϋ παίζει τό καθένα όργανο μιάς συμφωνικής ορχήστρας ή όπως τά ανεξάρτητα μέρη μιάς ποιητικής σύνθεσης. Ό αναγνώστης δηλαδή ποϋ θά διαβάσει τό βιβλίο νά μήν έχει στο τέλος στο μυαλό του μιά θεματική αλληλουχία (τό σκελετό μιάς ιστορίας), αλλά τά συνθετικά στοιχεΐα μιάς πολυδιάστατης δράσης. Έτσι ποϋ τό τελικό αποτέλεσμα νά έχει περισσότερο δυναμική οντότητα παρά στατική. Η έκδοχή αυτή ως ιδέα φαίνεται εξαιρετικά γοητευτική. Η ανάγνωση ωστόσο του βιβλίου δέν είναι ανάλογα επικυρωτική. Η ανάγνωση σε βάζει μπροστά σε γεγονότα ποϋ έξ όρισμοϋ είναι συγκλονιστικά: εθνικός διχασμός, φτώχεια και αγώνας για τό ψωμί στην πολιτική ζωή, παιχνίδι κάθε στιγμή μέ τό θάνατο, αφάνταστες κακουχίες, ωμότητες, ήρωισμοί και ταπεινώσεις στα στρατιωτικά μέτωπα... Κι όμως, ή ανάγνωση από κάποι μπάζει ή, άλλως, από κάποι χάνει. Από ποϋ χάνει; Χάνει, νομίζω, από την πλευρά τής αφηγηματικής έντασης και αποτελεσματικότητας. Ένώ, σύμφωνα μέ την παραπάνω ιδέα, θά περίμενε κανείς νά αύξηθεί, μέ τό σπάσιμο τής θεματικής αλληλουχίας, ή αποτελεσματικότητα του αφηγηματικού λόγου, δέν συμβαίνει έτσι. Μάλιστα έχουμε σε αρκετό βαθμό τό αντίθετο αποτέλεσμα. Γιατί;

Έχω τή γνώμη πώς στην περίπτωση αυτή τό ιστορικό βάθος του έργου αντιστέκεται στον τεμαχισμό του. Αν είχαμε χρονολογική εξέλιξη τής δράσης, όπως στο πρώτο *Συναξάρι*, θά ενεργοποιόταν ο μηχανισμός τής αφηγηματικής πλοκής. Και ή πλοκή, καθώς ξέρουμε, συντελεΐ στη νοηματική και συγκινησιακή φόρτιση των επιμέρους αλυσιδωτών επεισοδίων — όπως περίπου γίνεται μέ τή φόρτιση των λέξεων μέσα στις ποιητικές φράσεις. Κατά τρόπο ποϋ, στο πλαίσιο τής πλοκής, τό κάθε επιμέρους επεισόδιο νά αποκτά τή δραστική του

πληρότητα, ενώ έξω από την πλοκή να παρουσιάζεται σχετικά αποδυναμωμένο. Μέ συνέπεια να έχουμε ανάλογα δραστικό λόγο και αναγνωστικό αποτέλεσμα στην καθεμιά από τις δύο περιπτώσεις. Τό ιστορικό βάθρο του έργου τείνει να δώσει στα διάφορα κομμάτια την ιστορική τους θέση. Τείνει μέ άλλα λόγια να αποκαταστήσει τή χαμένη πλοκή: ο αναγνώστης πάει, στό μέτρο του δυνατού, να συνδέσει τά κομμάτια πού ἀνήκουν στήν ίδια γενικότερη χωρική και χρονική ιστορική ένότητα. Αὐτή ἡ τάση ἐπαναφοῶς τῶν κομματιῶν στήν ιστορική τους θέση, καθῶς εἶναι φανερό, ἀντιστρατεύεται τή δυνατότητα τῶν κομματιῶν νά λειτουργήσουν ὡς μέρη μιᾶς ἀθεματικῆς σύνθεσης. Σέ αὐτό συντελεῖ κι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, πού δέν ὑπῆρξε ἀρκετά ρηξικέλευθος. Θά περίμενε δηλαδή κανεῖς νά εἶχε καταστήσει τά ἀφηγηματικά κομμάτια ὠλωσδιόλου ἀνεξάρτητα ἀπό τούς ιστορικούς τους προσδιορισμούς, ὥστε νά μήν ἔχουν τήν τάση νά ἀνασχηματίσουν τή χρονολογική τους σειρά. Κάτι πού δέν τό κάνει παρά σέ πολύ μικρό βαθμό, γιατί δίνει στοιχεῖα τά ὁποῖα παραπέμπουν τόν ἀναγνώστη στό ιστορικό πλάνο τῆς ὅλης ἀφήγησης. Πράγματι ὁ συγγραφέας ἀφήνει νά περάσουν στά κείμενα ὀνόματα γνωστῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν ἀντρῶν, ὀνόματα τόπων, μαχῶν καί ιστορικές χρονολογίες. "Ὅλα αὐτά ἐνισχύουν τήν τάση νά ἐνταχθοῦν τά ἀφηγηματικά κομμάτια τοῦ βιβλίου στό ιστορικό τους βάθρο. Γεγονός πού δέν εὐνοεῖ τή λειτουργία τους σάν μερῶν μιᾶς μουσικῆς ἢ ποιητικῆς σύνθεσης χωρίς χρονολογική σύνδεση μεταξύ τους.

Ἀναφορικά μέ τά παραπάνω καί τή σημασία τῆς πλοκῆς, θά ἤθελα νά σταθῶ σέ δύο παρατηρήσεις: α) "Ὅσο ἐκτενέστερα εἶναι τά κείμενα τοῦ βιβλίου τόσο περισσότερο τείνουν νά ἔχουν χρονολογική πλοκή καί ἀνάλογα δραστικό ἀποτέλεσμα. Παράδειγμα ἡ δεκασέλιδη

(σ. 156-165) περιπέτεια τοῦ Κορδοπάτη, ὅταν πηγαίνει ἀπό τό χωριό του Δάρα νά πουλήσει, λαθραῖα, δημητριακά στή Γαστούνη. Ὁ δρόμος μέ τά φορτωμένα ζῶα κρατάει μερικές μέρες. Ὁ καιρός εἶναι κακός καί στή μέση τῆς διαδρομῆς οἱ δύο ἀπό τούς τέσσερις ἀγωγιάτες τόν ἐγκαταλείπουν. Τελικά φτάνει κρυωμένος στή Γαστούνη, ὅπου τόν περιμένει ὁ ἀδερφός του Βασίλης. Ἐκεῖ ἀρρωσταίνει ἀπό τή θανατηφόρο ἰσπανική γρίπη. Γλυτώνει ἀπό τή ἀρρώστια καί μέσω Τρίπολης γυρίζει στό χωριό του. Στήν Τρίπολη βλέπει ἕνα ὄνειρο πού τόν προειδεάζει ὅτι κάτι κακό ἔχει πάθει ἢ θά πάθει ἡ κόρη του Βασιλική. Τό ὄνειρο βγαίνει ἀληθινό: ἡ κόρη του πεθαίνει ἐκεῖνες τίς μέρες ἀπό τή γρίπη. Τό κείμενο αὐτό θά μπορούσε νά χωριστεῖ σέ τρία μέρη: ταξίδι στή Γαστούνη, ἀρρώστια καί ἀνάρρωση, ἐπιστροφή. Ἄν τά ὑποθέσουμε ξεχωριστά, ὁ ἀναγνώστης, πού θά διάβασει σέ διαφορετικό χρόνο καί ἀσυσχέτιστα μεταξύ τους, θά ἀφομοιώσει τόν δραστικό λόγο τοῦ καθενός καθαυτόν. Ἐτσι, ὅταν θά διάβασει λ.χ. τό τρίτο μέρος, θά παρακολούθησει τό δράμα ἑνός κάποιου ἀνθρώπου πού βγαίνει τό ὄνειρό του ἀληθινό γιά τό θάνατο τῆς κόρης του. Πολύ διαφορετικά θά διάβαζε ὁ ἀναγνώστης αὐτός τό ἴδιο μέρος ὡς συνέχεια τῶν ἄλλων δύο προηγούμενων. Γιατί τότε φάνοντας στό τέλος, ὁ λόγος θά ἦταν ἐπιπλέον φορτισμένος συναισθηματικά καί στοχαστικά ἀπό τήν ὅλη περιπέτεια τοῦ ἀφηγηματικοῦ ἥρωα.

β) Οἱ τελευταῖες πενήντα-ἑξήντα σελίδες τοῦ βιβλίου ἀναφέρονται σχεδόν ἀποκλειστικά στήν κατάρρευση τοῦ ἐλληνικοῦ μετώπου στή Μικρά Ἀσία, στήν ὑποχώρηση τοῦ στρατοῦ μας καί στή σύμπτυξή του πρὸς τά παράλια καί ιδιαίτερα πρὸς τόν Τσεσμέ. Ἐτσι, καθῶς στενεύει ὁλόένα ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, τά κείμενα συγκλίνουν ἀντίστοιχα πρὸς τά ἴδια στενά ιστορικά πλαι-

σια. Τό αποτέλεσμα είναι ότι γίνεται ολόενα πιό δυνατή ή χρονολογική συναρμολόγησή τους. 'Ο αναγνώστης παρακολουθεϊ τώρα κείμενα πού αναφέρονται σέ ένα περιορισμένο πεδίο δράσης καί είναι σέ θέση νά τά συσχετίσει σάν συνεχόμενα περίπου. Τά κείμενα βέβαια αυτά δέν είναι συνεχόμενα από τοπική καί χρονική άποψη, είναι όμως πολύ κοντά τό ένα στό άλλο. Γεγονός ώστόσο πού συνεπάγεται μιά κάποια λανθάνουσα πλοκή. Μέσα από τίς σελίδες πού προανέφερα διαγράφεται τό γενικό σχέδιο τής σύμπτυξης του στρατού κι έτσι τά επιμέρους έπεισόδια, στα όποια αναφέρονται τά ξεχωριστά κείμενα, βρίσκουν πάνω-κάτω τή θέση τους μέσα στό γενικό σχέδιο. Μέ αυτόν τον τρόπο έχουμε ως ένα βαθμό αφήγηση οίονει πλοκής μέ ανάλογα αποτελέσματα. Πράγματι σέ αυτές τίς σελίδες ό λόγος παρουσιάζεται σαφώς πιό φορτισμένος καί ή αναγνωστική ένταση αισθητά άνεβασμένη.

Τόν τρόπο αυτό, του σπασμένου κειμένου, τον έχει χρησιμοποιήσει ό συγγραφέας σέ δύο προηγούμενα βιβλία του: τά *Στοιχεϊα γιά τή δεκαετία του '60* καί τήν *Όρθοκωστά*. Μέ μεγαλύτερη επιτυχία, αν καί γιά διαφορετικούς λόγους, από τό δεύτερο *Συναξάρι* *Άνδρέα Κορδοπάτη*.

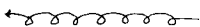
Στό πρώτο, τά *Στοιχεϊα*, τά ξεχωριστά κείμενα δέν προϋπέθεταν ένα καθορισμένο ιστορικό προηγούμενο, ώστε ή θέση τους μέσα στό βιβλίο νά παραπέμπει υποχρεωτικά σέ μιά αντίστοιχη έξωκειμενική πραγματικότητα. Μπορούσαν άνετα νά τοποθετηθούν σέ κάποια θέση χωρίς νά προκύπτει ζήτημα ιστορικής ή χρονολογικής τάξης. 'Υπήρχε βέβαια ή δέσμευση νά άνήκουν στή δεκαετία του '60, αλλά τόσο μόνο. Τά ίδια τά κείμενα, από τον τρόπο τής παραγωγής τους, δέν παρουσίαζαν καμιά προδιαγραμμένη ιεραρχία. Κι ό αναγνώστης δέν

ένιωθε κάποια ενδιάθετη τάση νά τά αναδιαρθρώσει από ιστορική άποψη, ούτε βέβαια διέθετε στοιχεϊα γιά νά μπορεί νά κάνει κάτι τέτοιο. 'Επιλέον τά κείμενα αυτά παρουσίαζαν, πάλι από τον τρόπο τής παραγωγής τους, ενδιάκριτες γλωσσικές διαφορές. Τό βιβλίο, από τήν πλευρά αυτή, άπαρτιζόταν από ένα μωσαϊκό κομματιών ασύμβατων προς κάθε ιδέα χρονολογικής ή συνειρμικής πλοκής. "Εμεναν ελεύθερα λοιπόν νά παίξουν τό ρόλο του ιδιαίτερου συστατικού μιάς ευρύτερης σύνθεσης, ανάλογα περίπου μέ τά ξεχωριστά κομμάτια μιάς ποιητικής σύνθεσης. Ένα τολμηρό πείραμα του συγγραφέα πού στέφθηκε μέ επιτυχία.

Στό δεύτερο, τήν *Όρθοκωστά*, αν καί τά κείμενα προϋπέθεταν ιστορικό γεγονός, αυτό δέν ήταν γιά τον αναγνώστη ήδη χαρτογραφημένο όπως, ως πούμε, ή Μικρασιατική Έκστρατεία. Πράγμα πού αποτελεί πλεονέκτημα γιά τον συγγραφέα, επειδή ή θέση των κειμένων του δέν ελέγχεται από μιά κοινά δεδομένη ιστορική γνώση. Μεγαλύτερο όμως πλεονέκτημα του βιβλίου, απέναντι στό δεύτερο *Συναξάρι*, είναι ότι τά γεγονότα εκτυλίσσονται σέ περιορισμένο τόπο καί χρόνο. Συμβαίνει δηλαδή εδώ ό,τι συμβαίνει μέ τά κείμενα του δεύτερου *Συναξαρίου* πού άφορούν τήν υποχώρηση του στρατού μας μετά τήν κατάρρευση του μετώπου. Τότε πού ό πυκνός άναφορές στή σύμπτυξη του στρατού επιτρέπουν νά διαφανεί ένα γενικό σχέδιο συμβαινόντων καί νά πάει νά άναπτυχθεί ένας αντίστοιχος μηχανισμός χρονολογικής σύνθεσης. Κι αυτός είναι βασικός λόγος πού στήν *Όρθοκωστά* τό πείραμα, χωρίς νά πετυχαίνει άπόλυτα, πετυχαίνει καλύτερα από τό *Συναξάρι*, όπου συνολικά έχουμε ένα άπέραντο πεδίο επιχειρήσεων άπλωμένων σέ μεγάλο χρονικό διάστημα. Καμιά σχέση βέβαια μέ τήν επιτυχία στα *Στοιχεϊα*, στα όποια ισχύει, όπως έχω πεί, άλλος όρος σχέσης μεταξύ των κειμένων.

Συμπερασματικά θά ἔλεγα πῶς τό δεύτερο *Συναξάρι* Ἀνδρέα Κορδοπάτη δέν ὑπῆρξε ἐξίσου ἀφηγηματικό ἐπίτευγμα μέ τό πρῶτο, πού γράφτηκε μέ τόν κλασικό τρόπο τῆς χρονολογικῆς ἐξιστόρησης τῶν γεγονότων. Ἐκεῖ, τό κάθε κειμενικό μέρος ὑποστηρίζεται ἀπό τόν παράγοντα τῆς πλοκῆς, δίχως νά ἐμφιλοχωροῦν ἀντίρροπες δυνάμεις. Τό δεύτερο γράφτηκε ἀνορθόδοξα, ἀλλά χωρίς νά φτάσει στήν ἴδια ἔνταση καί δραστική ὑφή τοῦ λόγου. Σέ αὐτό ἡ ἀνάγνωση, ὅπως ἔχω πεῖ, ἀντί νά κερδίζει, χάνει. Ἐρώτημα: τί μένει τελικά ἀπό τό δεύτερο *Συναξάρι*; Ἀσφαλῶς δέν εἶναι χωρίς θετικά στοιχεῖα. Οἱ σελίδες του ἀναδείχνουν τό σῶμα πού δέν ἔχει ἐθνικότητα. Τό σῶμα πού διψάει, πού πεινάει, πού νυστάζει, πού κουράζεται, πονάει, ἀποκάμνει καί πεθαίνει. Ἀναδείχνουν τή βαρβαρότητα πού ἐπίσης δέν ἔχει ἐθνικότητα. Τό τσαλαπάτημα καί τόν ἐξευτελισμό τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Τή σπατάλη τοῦ αἵματος. Δείχνουν, ἀπό ἐθνική ἀποψη, τό διχασμό μέ τίς ὁλέθριες συνέπειές του. Καί τέλος μένει ὁ λόγος. Αὐτός ὁ κοφτός, λιτός λόγος πού, ἂν καί δέν εἶναι ὁ σημερινός ἀστικός, δέν παύει ὥστόσο νά ἀποτελεῖ μέτρο λιτότητας, πυκνότητας καί ἀμεσότητας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

Συνάζοντας καί ταξινομώντας τά διάοπαρτα

Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Γράμματα*, τόμος πρῶτος (1902-1930), τόμος δεύτερος (1931-1951), φιλολογική ἐπιμέλεια Κώστας Μπουρναζάκης, Ἰκάρους, Ἀθήνα 2000, σ. 665+674

Δέν ἔχω τήν παραμικρή ἀρμοδιότητα νά μιλῶ γιά τόν Ἀγγελο Σικελιανό, δηλαδή γι'

αὐτά καθαυτά τά γράμματά του στήν προκειμένη περίπτωση, ἀφοῦ ἐλάχιστα γνωρίζω τό ἔργο του, πράγμα πού μέ κάνει νά αἰσθάνομαι μεγάλη ἀμηχανία, ὅταν βλέπω καί τό δικό μου ὄνομα στό ἐξώφυλλο μιᾶς πρόσφατης Ἀνθολογίας ποιημάτων του. Σέ τοῦτο λοιπόν τό σημεῖωμα δέν θά πῶ τίποτε γιά τόν ποιητή, πού ὁ Ζήσιμος Λορεντζάτος, ἐκπληθύνοντας ὄχι λίγους, ἔβαλε στήν κορυφή τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 20οῦ αἰώνα. Μόνο γιά τόν ἐπιμελητή τῶν *Γραμμάτων* ἔχω δύο λόγια — τά ἄλλα, καί σπουδαιότερα, θά τά ποῦν οἱ εἰδότες.

Γιά δεύτερη φορά, σέ πολύ σύντομο διάστημα, προσφεύγω στό σημεῖωμα πού ἔγραψε γιά τόν *Θησαυρό νεοελληνικῶν αἰνιγμάτων* τῆς κ. Χρυσούλας Χατζητάκη-Καψωμένου ὁ συμπατριώτης τοῦ ἐπιμελητῆ κ. Μ. Ζ. Κοπιδάκης στό *Βῆμα τῆς Κυριακῆς* (24.1.2000). Συμβουλεῖ, λοιπόν, ὁ Μ. Ζ. Κ. τούς νεαρούς φιλόλογους, προτοῦ διατυπώσουν μεγαλεπήβολες θεωρίες, νά φροντίζουν νά προπονοῦνται ἀρκετό καιρό μέ «ἔργα ὑποδομῆς», ὅπως εἶναι οἱ «θησαυροί», τά γλωσσάρια, οἱ σχολιασμένες βιβλιογραφίες, ἡ συναγωγή καί ταξινόμηση διάσπαρτου ὕλικου. Σοφή παραίνεση, ἀλλά μοῦ κάνει ἐντύπωση πῶς ὁ κ. Μ. Ζ. Κ., ἐπιμελητής ὁ ἴδιος μιᾶς ὀγκώδους σεφερικῆς Ἀλληλογραφίας, παρέλειψε νά ἀναφέρει ρητά καί αὐτή τήν κερατένια δουλειά — κι ἄς μέ συγχωρέσει ὁ Πάουντ. Ὁ κ. Μ. Ζ. Κ. βέβαια βάζει στό τέλος τῆς ἀπαρίθμησης ἓνα «κ.τ.τ.», ὥστόσο ἡ ρητή ἀναφορά θά ἦταν καλός πλάγιος ἐπαινος — ἢ ἐνθάρρυνση — ἐκείνων πού ἐπιμελοῦνται ἀλληλογραφίες.

Δέν εὐλογῶ τά γένια μου, ὥστόσο λαβαίνω τό θάρρος νά πῶ ὅτι, ἀγκαλά καί ἦταν γιά μένα μέγας λαχνός —σωστότερα: δωρεά— ἡ ἐπιμέλεια τῶν *Γραμμάτων Σεφέρη-Λορεντζάτου* καί τῆς παπαδιαμαντικῆς *Ἀλληλογραφίας*, πολλές φορές μοῦ ἤρθε ὁ πειρασμός νά αὐτοδε-